

Mucha Dorka

ÉLET AZ EMBER ELŐTT – MARGARET ATWOOD ELFELEDETT REGÉNYE

„I don't know how I should live. I don't know how anyone should live. All I know is how I do live. I live like a peeled snail.”¹

Margaret Atwood munkássága több mint hat évtizeden ível át, és bár Magyarországon leginkább regényeiről, főleg *A szolgálólány meséjéről* ismerjük, hazájában, Kanadában és angol nyelvterületen elsősorban költőként ismert és elismert. Ám a versek, regények és rövidprózák mellett számos gyerekkönyvet, operalibrettót, több képregényt, irodalomtörténeti könyvet és esszét írt. Esszéiben kiemelkedő arányban olvashatunk kortárs irodalomról és főleg magáról az írásról, az írószágról, az alkotói létről.

A magyar olvasók számára a 2017-es, Bruce Miller gyártotta *A szolgálólány meséje* című sorozat előtt jócskán korlátozva volt a fordított művek száma és elérhetősége.² Az eredetileg 1972-es *Surfacing*, *Fellélegzés* címmel 1984-ben jelent meg, a jelentős sikereket elérte, 2000-ben napvilágot látott *The Blind Assassin*t már 2003-ban kiadták magyarul,³ és ezt néhány évre rá, nagy várakozások közepette, 2006-ban követte a *The handmaid's tale*, *A szolgálólány meséje*, mely eredetileg 1985-ös. Esszéi közül még nem jelent meg magyarul olvasható szöveg. Tanulmányomban Atwood egyik olyan regényére szeretném ráirányítani a figyelmet, mely kissé kilóg az atwoodi regények sorából, illetve méltatlanul mellőzött.

A *Life Before Man*, vagyis *Élet az ember előtt*, Margaret Atwood viszonylag régi, 1979-es, magyarul mind ez ideig meg nem jelent regénye. A történet helyszíne az 1970-es évekbeli Ontario, a mű valójában a 19. századi morálregény modernizált változata. A regényből három ember életébe kapunk bepillantást: egy éppen egymástól elhidegülő házaspár, Elizabeth és Nate kapcsolatát ismerhetjük meg, illetve a har-

1 Margaret Atwood, *Life Before Man*, McLelland and Stuart, Toronto, 1979, 7.

2 2017-ig mindössze hét Atwood-kötet jelent meg magyarul is, bár számos rövidebb prózai szövege is napvilágot látott a Nagyvilágban Sohár Anikó fordításában.

3 Margaret Atwood, *A vak bérgyilkos*, ford. Siklós Márta, Jelenkor, Pécs, 2003.

madik szálát, Nate új szerelmének felbukkanását láthatjuk. A három karakter interperszonális életét tárja fel a regény, a mögöttes erkölcsi meggyőződéseik alapján, bemutatva azt a folyamatot, ahogy problémáikra keresik a választ saját és családjuk múltjában.

Sherrill Grace monográfiájában a *Life Before Mannel* kapcsolatban megjegyzi, hogy a regény, együtt olvasva Atwood *Two-headed Poems* című kötetével, egy új szakaszát jelöli Atwood művészi evolúciójának.⁴ Ez Atwood első olyan regénye, mely realizisztikusan mutat be egy hétköznapi szituációt, a társadalom egy szegmensét. Ebben a történetben három sajátos karaktert ismerhetünk meg, egy szerelmi háromszög három tagját. Elizabeth és Nate házasságának felbomlását követhetjük végig, megközelítőleg két éven keresztül. Házasságuk hanyatlásában két személynek van még döntő szerepe: Lesjének, aki Elizabeth munkatársa és Nate szeretője, illetve Chrisnek, aki Elizabeth korábbi szerelme volt. Kettejük közül csak Lesje jelenik meg a történetben, Chris még az elbeszélés kezdete előtt öngyilkos lesz. A három karakter szürke mindennapjaiban elő-előbukkanó konfliktusokat, a rossz kommunikációt és mellébeszélést, kisebb-nagyobb hazugságokat követhetjük nyomon a három különböző perspektívából megismerhető történet során. A további, másodlagos karakterek (Muriel néni, William stb.) csak e három karakter árnyalását hivatottak megalapozni, epizodikus megjelenésük sokszor nem indokolt. Sherrill Grace tanulmánya szerint például Atwood azért hozza létre a zsarnoki Muriel nénit, hogy Elizabeth Nate feletti elnyomását és önzőségét megalapozza.⁵ Ezek a mellékszereplők és az általuk teremtett társadalmi háttér sem segítenek a főszereplőkön – Atwood szereplői mindennapiak, mondhatni szürkék maradnak. Viselkedésüket a döntésképtelenség, határozatlanság és trivialitás jellemzi. Szürkéségükkel harmonizál a helyszín, ahova Atwood helyezi őket: mindannyian a torontói Royal Ontario Museum alkalmazottjai, paleontológusok, mindennapjaikat fosszíliaik, kövületek és csontok között töltik.

Az *Ehető nő* óta ez az első szöveg, amelyet Margaret Atwood egyes szám harmadik személyben írt, illetve az első alkalom, hogy három karaktert is megjelenít így, két nőt és egy férfit is.⁶ Atwood ezt a három karaktert egy korlátozott külső narrátor szemén keresztül láttatja, ug-

4 Sherrill GRACE, *Life Before Man = Violent Duality, a study of Margaret Atwood*, Vehicule Press, Quebec, 1980, 135.

5 Uo., 136.

6 Uo.

rálva a karakterek között, mindig mást hozva előtérbe. Sherrill Grace kiemeli, hogy a történet elején Atwood tökéletesen kezeli a narrációt, sikerül még Nate karakterét is szimpatikussá tennie az olvasó számára, ugyanakkor a három különböző perspektívával mégis azt véli Atwood intenciójának, hogy hangsúlyozza, mennyire ugyanolyan, mennyire sűrke és unalmas, mennyire hasonló mindhárom karakter. A történet előrehaladtával Lesje tűnik ki a három szereplő közül: Lesje fantáziavilágával különlegesebbnek tűnik, állandó igyekezettel próbál kiszakadni az unalmas közegből.

Lesje egy sajátos, többféle családi gyökerekkel rendelkező világból érkezik, félig zsidó, félig ukrán lévén, a folyamatos identitáskeresés jellemzi. Míg a másik két karaktert semmi nem foglalkoztatja a saját hétköznapi problémáikon kívül, addig Lesje elrugaszkodik saját valóságától, olykor saját fantáziavilágában létezik. Inspirálódva a múzeumi munkájától, a történelem előtti időkbe képzelettel magát, mintha csak turista vagy bevándorló lenne a dinoszauruszok között. „Egymásba kever korszakokat, színeket ad hozzájuk: miért ne lehetne metáلكék egy stegosaurus piros és sárga pöttyökkel, a szakértők által feltételezett tompa sűrke és barna helyett? [...] Csak akkor lettek sűrkek a camptosaurusok, amikor meghaltak.”⁷

Mindhárom karakter elrugaszkodik a jelenétől, és máshova helyezve a fantáziavilágot vagy éppen a probléma gyökerét, menekülési utat keres. Míg Lesje a képzelőerejét használja, majd Nate bekapcsolódik a fantáziavilágába, addig Elizabeth a közelebbi múltba megy vissza, azzal magyarázza jelenlegi helyzetét. Elizabeth a leginkább szélsőséges karakter a történetben, elnyomott érzései és dühe igazán felkavaró. Grace tanulmányában megjegyzi, Elizabeth az, akinek múltbeli veszteségei és traumái arányosak a jelen negativitásával.⁸ Előző szerelmének öngyilkosságát csak látszólag dolgozta fel, családja, szülei tragikus életéről pedig nem mint traumáról, hanem mint mindennapos eseményről beszél: apja hiányáról és az alkoholista anyjáról, aki magára gyújtotta a házukat, illetve a zavarodott testvéréről, aki egy intézetben halt meg fürdés közben. Elizabeth minden trauma ellenére büszke a hagyományos értelemben normális, átlagos életére. Életének leginkább riasztó aspektusa – írja tanulmányában Grace – azonban nem az, hogy felismeri a szakadékokat, hanem a saját tehetetlensége, a végső

7 ATWOOD, *Life Before Man*, 19.

8 GRACE, *I. m.*, 137.

következtetése, hogy a világ a felszíni valóságokból áll, és az ideálok hazugságok.⁹

A regény eseményei pontosan datáltak, a három szereplőt pontosan tudjuk követni nemcsak térben, hanem időben is. Két visszaemlékezés, flashback kivételével a cselekmény folyamatosan, lineárisan halad. Grace szerint az időpontok lejegyzése, a pontos vezetés egy tudós jegyzeteihez hasonlít, mintha megfigyelne egy fajt, megkísérelné az általa leírni kívánt fajok összegzését.¹⁰ Ugyanakkor naplójelleget ad a történetnek azzal, hogy tartalmazza a közel két év fontosabb ünnepeit, eseményeit, a külvilágban történekről viszont nem kapunk információt, csak amennyiben a szereplőket valamilyen formában érinti vagy befolyásolja. A narrátor nem próbál meg objektív lenni, nem célja, hogy a külvilágról hírt adjon, csupán e három karakter belső világára és kapcsolataira kíván rávilágítani. Mindez azért érdekes, mert a szerelmi háromszög létrejöttének idejében a kanadai szeparatizmus is éppen kibontakozóban van, Kanada történetének egy törekeny időszaka ez. Elizabeth és Nate tényleges válása, akárcsak a szuverenitásról szóló népszavazás, túlmutat a narratíva keretein.¹¹ Alice M. Palumbo szerint ezért az elmozdulás és a hiány a regény szervező motívumai,¹² a külvilág eseményei megjelennek a mikrokozmoszban, de nem közvetlenül, csupán finom utalásként – például a Nate televíziójából kiszűrődő hírekben. Ehhez hasonlatos az is, ahogy a holokauszt és a kanadai multikulturalizmus felbukkan Lesje családtörténetében is, aki második generációs kanadai, és akinek felmenői zsidó származásuk miatt Kelet-Európából menekültek Észak-Amerikába.¹³ Palumbo kiemeli, hogy a főszereplők élete egy szakadási pontból látszik, Atwood regénye ezért nevezhető problémaregénynek.¹⁴

Jerome H. Rosenberg a regény elbeszélése kapcsán a világ bemutatásának kaleidoszkópszerűségéről beszél, szerinte a regény hasonlít Faulkner *Míg fekszem kiterítve* című regényéhez.¹⁵ Atwood kísérletezik: az elbeszéléssel, az elbeszélőkkel, és erre használja a dátumozást is.

9 *Uo.*

10 Sherrill GRACE, *Time Present and Time Past: Life Before Man*, Essays on Canadian Writing 20. (1980–81), 168.

11 Alice M. PALUMBO, *On the Border: Margaret Atwood's novels = Margaret Atwood – Works and Impact*, szerk. Reingard M. NISCHIK, Camden House, Rochester, 2000, 78.

12 *Uo.* 79.

13 *Uo.*

14 *Uo.* Hasonlóról beszél Coral Ann Howells is, párhuzamot vonva George Eliot *Middlemarch* című regényével.

15 Jerome H. ROSENBERG, *Margaret Atwood*, Twayne, Boston, 1984, 127.

Az egyes eseményeket több szemszögből ismerhetjük meg. A szöveg különlegessége pedig, hogy Atwood nem használt korábban férfi elbeszélőt, nem írt férfihangon.

Atwoodtól megszokott, hogy szereplőit roppant kellemetlen helyzetbe, akár borzasztó világokba helyezi, karakterei mind-mind áldozatok, ugyanakkor harcolnak, küzdenek, elutasítják a bukás lehetőségét is, igyekeznek hőssé válni. A *Life Before Man* viszont eltér ettől. Szereplői látszólag nem áldozatok, problémáik hétköznapiak, melyekre a válasszokat, a megoldás kulcsát a saját történetükben keresik, a családi szálakban, ezáltal kissé gyerekpozícióban tartva saját magukat. Elizabeth megjegyzi: „akár viselkedhetnénk észszerű felnőttként is”.¹⁶ Sorsuk tragikumában rejlik, hogy bár megtalálják a problémák gyökerét, hőssé válni nem áll módjukban, a megbékélés, belenyugvás tűnik az egyetlen esélynek arra, hogy saját érzelmeiket kezelni tudják. Cathy N. Davidson és Arnold E. Davidson tanulmányukban úgy fogalmaznak, hogy a regény szereplői elfojtanak, eltérítenek, szublimálnak, visszahúzódnak és meghalnak inkább, hogy elkerüljék alapvető válaszaikat: a félelmet, a haragot, a vágyat, a gyűlöletet.¹⁷

A halál, az élet végessége, a történelemmé vagy éppen történetté válás áthatja az egész regényt. Nemcsak a szereplők családtörténete (Elizabeth és Lesje családja, de még Nate is idesorolható, ahogy tudomást szerez anyja öngyilkos hajlamáról), nemcsak Chris öngyilkossága vagy Lesje fantáziája révén, de a tér, a szereplők munkahelyén keresztül is. Elizabeth, Nate és Lesje napi rutinja részeként fossziliák, kőzetek és dinoszauruszok maradványai között végzik a munkájukat, mely hasonlatként is értelmezhető. Ahogy egy kislány a múzeumnak írt levelében megjegyzi, a dinoszauruszok sem akartak kihalni, azt gondolták, hogy örökké fognak élni.¹⁸ Nate egy alkalommal azt mondja Lesjének, hogy „a dinoszauruszok halottak... de én még élek”.¹⁹ Lesje a furcsa megjegyzésre szintén érdekes választ adva csak visszakérdez, hogy mennyire biztos ebben. Lesje válasza azt sugallja, hogy magukra mint poros múzeumi tárgyakra, halott dolgokra gondol.

Rosenberg szerint ahogy a regénybeli múzeumban a megkövesedett emlékek némi támpontot adnak a történelem előtti fajokhoz, úgy

16 ATWOOD, *Life Before Man*, 106.

17 Cathy N. DAVIDSON – Arnold E. DAVIDSON, *Prospects and Retrospects in Life Before Man = The Art of Margaret Atwood, Essays in Criticism*, szerk. Uóκ., House of Anansi, Toronto, 1981, 206.

18 ATWOOD, *Life Before Man*, 290.

19 *Uo.*, 258.

lesz Atwood szövege is egy múzeum, egy kiállítás, melyben bemutatja a 20. század természetrajzát kortárs fossziliákkal, melyeket embereknek hívunk. Egy olyan történelmet, amelyet független, de sok tekintetben megkülönböztethetetlen példányok tárnak fel, akik a létüket meghatározó múzeumi világot alkotják.²⁰ A regény mint a karakterekkel teli múzeum gondolatát erősíti az egyik mottónak választott idézet is. Atwood választása Björn Kurtén *A dinoszauruszok kora* című művéből idéz, mely arról szól, hogy a fossziliák nem saját maguk, nem a szervezetük maga, hanem inkább a jelenlétüknek egyfajta feljegyzése, lenyomata, mint egy megkövesedett nyom vagy odú. A kövület az egyetlen lehetőségünk arra, hogy következtetni tudjunk a kihalt állat szokásaira, miközben valójában csak azt az egy pillanatot láthatjuk, amikor az az állat éppen meghalt. Rosenberg szerint Atwood ezzel is azt sugallja, hogy a jelenlétünkről szóló feljegyzés megtalálható lesz, de csak töredékesen vagy nyomokban.²¹

Lesje és Nate kapcsolatában, illetve az élet és halál problémájának fejtegetésében a fordulópont akkor következik be, amikor Lesje úgy dönt, hogy abbahagyja a fogamzásgátló szedését, majd pedig kiderül, hogy terhes. Lesje aggódik, hogy elveszti munkáját, „egy terhes paleontológus minden bizonnyal ellentmondás”.²² Ugyanakkor egy születendő gyermek a tökéletes szimbóluma egy faj fennmaradásának, ellensúlyozza a halandóságot – feloldja a feszültséget azokban a témákban, amelyekről a pár a regény során beszélt.

A könyv érdekes előzménye Atwood későbbi női karaktereinek, a narráció szempontjából pedig elmondható, hogy később is visszatért még ehhez a több szemszögből, fragmentáltan, kaleidoszkópszerűen leírt történetvezetéshez (pl. *Testamentumok*). A *Life Before Man* szerelmi háromszögének története akár túl depresszív vagy sivár is lehetne, ugyanakkor nagyszerű leírása a történelmi események között megbúvó személyes világnak, mikrokozmosznak. A regény kivételes olvasmány, szokatlanul realistának mondható az Atwood-életműben, de mégis illeszkedik abba. Egyfajta sötét, cinikus, atwoodi szappanopera.

20 ROSENBERG, I. m., 127.

21 Uo.

22 ATWOOD, *Life Before Man*, 308.